

◆ Даница РАДУНОВИЋ СТОЛИЋ

ДЕЦА ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА И ЊИХОВА РЕЦЕПЦИЈА КЊИЖЕВНОСТИ

САЖЕТАК: У раду се разматра питање децјег узраста и рецепције књижевности за децу. Наше интересовање усмерили смо ка деци предшколског узраста, где учавамо да је улога одраслих, а посебно васпитача – изузетна. То произилази из чињенице да деца предшколског узраста нису овладали техником читања, па избор текста зависи највише од одраслих. Такође, наглашавамо једну веома важну чињеницу из које видимо да не постоји литература за децу коју бисмо дефинисали као књижевност за децу предшколског узраста. Дакле, постојање термина: *књижевности за децу и младе*, или: *књижевности за децу и омладину* показују заступљеност дистинкције узрасног нивоа, али никада се није појавило терминолошко одређење којим се истиче чињеница да је нешто написано искључиво за децу предшколског узраста.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: књижевност за децу, узраст, рецепција, предшколско доба, васпитач, жанр, нонсенс, хумор

Узрасни ниво деце, пре свега предшколаца, и њихов однос према литератури специфичан је из више разлога. По којим критеријумима ће се бирати дело за читање, емоционално доживљавање и разумевање најчешће не зависи од њих, већ од одраслих. То произилази понајпре из чињенице да деца предшколског узраста не улазе сама у свет књижевности, с обзиром на то да углавном не знају технику читања, те између њих и литерарног текста треба

да постоји посредник, а он може бити свака одрасла особа, али пре свега васпитач који са стручног и професионалног аспекта прилази детету и књижевности.

С друге стране, књижевност за децу предшколског узраста тако дефинисана не постоји, с обзиром на то да они који стварају за децу не размишљају у том правцу. Често се за неког књижевника каже да пише за децу и младе. Али, никада се неће чути овакво језичко одређење – писац за децу предшколског узраста. Које ће дело из корпуса ове књижевности васпитач прихватити као подесно за децу овог узраста ствар је његовог избора, који зависи од многих чинилаца: од његове способности да процени уметничке и естетске вредности дела, потом од потребе да се испоштује узраст деце, њихов степен овладавања говором, њихов укус и слично. То се може постићи када се васпитач припрема и перманентно усавршава, односно чита литературу за децу и прати њено тумачење у књижевној критици и периодици.

Васпитач, дакле, најпре мора да испоштује принцип узраста и да тачно процени да ли дело одговара узрасној групи. Кад то тврдимо, узимамо у обзир чињеницу да у оквиру предшколске групе деце такође постоје различити узрасни нивои, од најмлађе групе деце, преко средње, старије и припремне групе за полазак у школу, па и ту треба правити разлике, односно доследно испоштовати овај принцип. Одговорност васпитача кад је у питању избор дела за проучавање веома је велика и значајна. О томе, изричући извесну дилему о могућности васпитача да изврше компетентан и релевантан избор књижевноуметничког дела за децу предшколског узраста, неки педагози констатују: „Правећи избор књижевног текста у име детета, да ли васпитач увек погађа дечји укус, интересовања и потребе? Он бира, с једне стране, у складу са циљевима прокламованим у програму васпитно-образовног рада и методичким

препорукама, а с друге, на основну имплицитне визије властите улоге, коју има као одрастао и као васпитач, и улоге коју има дете. Томе треба додати да је и васпитач читалац и да и он има одређено претходно литерарно искуство које утиче на његов избор.“ (Дотлић и Каменов 1996: 37)

Методичар развоја говора деце предшколског узраста, Радомир Матић, распознаје две развојне фазе у односу према књижевности за децу, а које су у вези са принципом узраста. За млађи узраст се користе кратки текстови који имају мањи број актера радње, а за средњи и старији узраст текстови могу бити нешто дужи и треба да буду прожети нонсенсним садржајем. Јасно је да дужина текста има значаја када је у питању пажња предшколаца, али је такође истина да некада дужина текста није у вези и са његовом тежином. Некада текст краћег садржаја може бити компликован за разумевање и доживљавање код деце предшколског узраста.

Осим овога, при избору дела за читање и тумачење важно је водити рачуна о адекватности форме изражавања, о разумљивости језика у сваком погледу, од избора речи до реченичке конструкције, затим треба водити рачуна о образовном и васпитном значају, као и о актуелности текста. Писани садржаји могу се бирати из дневних листова, затим из часописа намењених деци, из антологија, појединачних збирки песама, из прозних и драмских текстова и сл. Дела могу бити из наше и светске књижевности, усмене или писане.

Чињеницу да је дете реципијент који истовремено упознаје своје окружење и живот у њему, као и свет књижевног дела, стално би требало да имају на уму они који пишу за децу и они који тумаче књижевно дело деци и са децом. Код деце предшколског узраста скала рецепције текстова односи се и на усвајање говора у свим његовим фазама: егоцентрични говор, паралелни говор и социјални говор. Из тога произилази чињеница да при бирању

текста треба узети у обзир и основне карактеристике дечјег говорног развоја.

Потом, целокупни свет књижевности за децу чини уметнички корпус којим се стварносни свет детињства стално актуелизује, што доприноси свеколиком њеном развоју, естетско-уметничком богаћењу и могућностима које стварају разнолике аспекте њеног тумачења.

Жанровске класификације уносе још неке битне специфичности ове књижевности. По подели *grosso modo*, ову књижевност раздвајамо на два корпуса: усмени и писани. Дакле, створена у народу, књижевност за децу усменог карактера представља традиционално наслеђе. Иако одвојени, свет народне и уметничке књижевности имају своје додирне тачке.

Поред тога, у предшколству књижевни текст представља могућност за различите језичке игре: фонолошке, синтаксичке, лексичке и др. Дакле, то значи да је књижевни текст истовремено и идеални језички предложак.

Примарни захтеви који упућују васпитача на одређени избор текстова су управо узрасни принципи, што указује да дела треба да буду кратка, да је радња сажета, ако се ради о жанру драме или прозе, да су ведрога духа, да имају хумористичку ноту, а за децу старијег предшколског узраста могу бити нонсенсног садржаја.

У окриљу теорије комуникације и информације књижевност за децу се може сагледати у комуникационом ланцу који подразумева више различитих и међусобно сучељених светова, од којих се сви једнако морају поштовати у свим облицима њихове посебности и разнолике манифестације. Међу њима се издвајају аутореференцијални светови, и то: свет уметника, свет деце, свет родитеља, свет васпитача и сл. Овако постављено, ако се узме генерацијски статус као параметар поређења, као и искуствена разлика, јасно се показује да су на једној страни представници света одраслих, а на другој страни је свет детета,

и да су они у неравноправном и неравномерном односу. Управо та искуствена подређеност света детета указује да су велике обавезе оних који му приближавају књижевност, с обзиром на то да комуникација има за циљ стварање хуманих саодноса и намеру да учесника комуникације, реципијента, уведе у свет књижевног дела, а захваљујући њему и у свет искуственог живота, да би се формирала слободна и креативна личност у комплексној хијерархији дечјег укупног развоја и његове социјализације.

Затим, захваљујући књижевном делу дете упознаје свој матерњи језик, и то на највишем емотивно-естетском нивоу. Да би комуникација била квалитетна и успешно се реализовала, битно је истаћи неколико њених кључних сегмената: пошилалац поруке, емитент (писац), извор поруке (казивач или читалац), текст, референт (порука), реципијент (дете, као прималац поруке), код, комуникациони канал, циљ казивања и сл. У том смислу неки аутори примећују следеће: „У међуделатности субјекта и објекта комуницирања збива се сложен процес саодношења чији су спољашњи знаци писани или изговорени симболи, смишљене и несвесне радње итд., што све треба да омогући било активно разумевање особа које се налазе у процесу комуникације, било декодирање порука или интерпретацију намера од стране реципијената“ (З. Томић 2004: 11).

Прецизније, то значи да између енкодера и декодера мора постојати исти код који протиче комуникационим каналом. Уколико он није истоветан, јавиће се шум, као сметња, односно као немогућност разумевања. Имајући у виду чињеницу да дете још није овладало својим матерњим језиком, васпитач бира такве текстове који ће бити најпримеренији узрасту детета, гледано са свих аспеката, пре свега са становишта језичке компетенције. Тумачењем непознатих или мање познатих речи он отклања сваку лексичку сметњу у разговору са децом. Посредничка улога васпитача вишеструко се мулти-

плицира и представља још и преносилачку улогу, застим улогу селектора и елиминатора, као и тумача књижевног текста.

Улога васпитача

Живи говор васпитача има већи значај и улогу у дечјој перцепцији књижевног текста од гласа и интерпретације професионалца (гумац или рецитатор на неком од техничких средстава) из простог разлога што се акустичком доживљају прикључује визуелна рецепција која је пратећа и незамењива. Дакле, вербална и невербална комуникација између васпитача као посредника у рецепцији књижевног текста и детета као реципијента имају важну улогу и у сталној су компатибилности, с тим што визуелна рецепција света књижевног дела код деце предшколског узраста значи праћење доживљаја који изражава васпитач, наспрам праћења самог текста код деце школског узраста. Васпитач је *двосируки преносилац* књижевног текста, *акустични* и *визуелни* истовремено. Казујући или читајући дело гласно, он приближава текст детету уносећи свој емоционални доживљај дела, вршећи тако подстицај дечјег естетског доживљаја и припремајући га за разумевање и тумачење текста.

Дијалогски текст као интегрални или као део прозног текста треба читати сугестивно, стварајући илузију два говорника, мењајући боју гласа. Свакако, краћи драмски текст васпитач зна напамет, па му у представљању таквог текста припомаже метода демонстрирања, путем очигледних средстава и сл.

Занимљива је чињеница да је било различитих размишљања, често и опречних, о томе који положај тела васпитач треба да заузме док казује или чита изражајно текст. Неки методичари су за то да он обавезно треба да стоји (М. Наумовић), наводећи као кључни разлог за овај став чињеницу да ва-

спитача тако сва деца виде и он погледом обухвата сву децу. То јесте предност, а мана је што васпитач децу посматра одозго, што ствара непријатан утисак личне надређености, односно подређености деце. Кад и васпитач седи на малој столици, као и деца, њихови погледи се сусрећу, у истој су равни, што има предности за успостављање емоционалне везе између васпитача и деце. Онда када пред децом чита књигу, најбоље је да седи и држи је на малом столу испред себе и руком повлачи по редовима. Тако деци показује како се чита, чиме се афирмише чин читања као радње без које се не може замислити свакодневни живот савременог човека.

Избор текстова

Саржај текстова треба да буде из света дечјег искуства, тачније из света који га непосредно окружује. То су књижевни текстови који се односе на тематику непосредно везану за дечји живот, из непосредног су окружења: животиње, биљке, ствари, потом садржаји из света игре и забаве итд. Такође, деца воле и маштовита дела, хумористична, као и нонсенсна.

Суптилност при избору стихова за читање и тумачење са децом предшколског нивоа треба да буде на изузетној висини. Од тога зависи пријемчивост деце за одређену врсту стихова. Основне карактеристике које носе стихови за децу су:

- кратак стих,
- мелодичност и милозвучност,
- стилске фигуре које то омогућавају, пре свега звучне (алитерација, асонанца, ономотопеја) и фигуре понављања (рефрен, анафора, епифора, симплока, алонжман),
- избегавање метафоричних фигура, с обзиром на то да дететов говор припада сферама „номиналног реализма“,

- једноставна рима, тзв. „мушка“, са последњим римованим слогом и најчешће *укришћеном, паралелном*, а ређе *обгрљеном* римом,
- синкретичност, која и произилази из претходних ставки.

Свет игре

Игра и све оно што је у вези са игром јесте оно што децу нарочито занима. Захваљујући игри као имитацији непосредне стварности деца се емотивно ослобађају, снаже, социјализују, упознају живот и свет у свом непосредном окружењу. Путем игре ослобађа се и њихова машта, подстиче се креативна личност у њима и афирмишу се позитивне вредности. Писање о игри и игрању уопште привлачи дечју пажњу, снажећи њихов дух и побуђујући њихову машту.

Тематика игре се у књижевности за децу може наћи у сваком жанру ове литературе, с обзиром на то да чини темељ дечје спознаје света и суштински је део његове личности. Игра се јавља и као методски поступак (метод игре или игровни метод), те се може применити у свим облицима тумачења књижевности за децу. Она побуђује сазнајни акт, стимулише пажњу и креативност, ослобађа стеге и несигурности. Креативна или стваралачка игра даје позитивне животне резултате. Осим игре, у књижевности за децу неопходна је и машта како би подстакла креативност. Машта служи ствараоцу за проналажење нових актуелизованих тема, оригиналних садржаја и свежих форми изражавања и сл. Игра и машта делују подстрекачки на дете, односно на његов емотивни живот, на искуствени доживљај света дела и света уопште.

Управо кад пише о рецепцији песме за децу и о смислу игре Славољуб Обрадовић уочава још један веома битан моменат, а то је модел синестезије пе-

сме за децу који се састоји из низа семантичких категорија, као што су: визуелно, аудитивно, олфактивно, густативно, тактилно и колорично. Такав став је потпуно уверљив и убедљив, посебице ако узмемо у обзир чињеницу да деца предшколског узраста са знају перцептивним путем, да још нису склона потпуним аперцептивним спознајама.¹

О овим аспектима писао је и Ново Вуковић, фокусирајући своје истраживање ка књижевности за децу са различитих становишта, па и преко аспекта теорије информације и комуникације, истичући пет међусобно повезаних чинилаца који представљају нераскидиву комуникациону спрегу, наглашавајући све оно што чини основне компоненте теорије комуникације: пошљалац, прималац, порука, код и реалност, највише се задржавајући на коду.²

Како писац за децу и дете не могу због генерацијске дистанце имати исти језички код, разумљиво је да ће писац стварати привид истоветног кода, разумевајући свет детињства у потпуности, схватајући емотивне и психичко-мисаоне способности детета, познајући његове лексичке могућности итд.

Деца се играју и кад нонсенсни текст „пребацују“ у логичан, затим када мењају почетак и крај приче, мењају ситуације, уводе нове ликове и сл. То јесте вид игре, али и могућност за афирмисање њихове креативности и језичког стваралаштва.

Хумор и нонсенс

Нонсенсних текстова има у народном стваралаштву и у уметничкој књижевности. То могу бити, жанровски гледано, разноврсни текстови: песме, приче, драмски комади и сл. Полазна основа за ко-

¹ Видети у: Славољуб Обрадовић. *Рецепција песме за децу и смисао игре*, Наше стварање, бр. 5, Алексинац, Виша школа за образовање васпитача, 2005.

² Видети у: Ново Вуковић. *Увод у књижевност за децу и младину*, Никшић, Универзитетска ријеч, 1989.

ришћење ових текстова је упознавање деце са њиховим садржајем, а то опет зависи од узраста деце, од садржаја самих текстова, али и од умећа васпитача и његове припремљености. Деца воле нонсенсне текстове, иако их у први мах не могу све разумети. Али изврнути садржај их наводи на смех, забавља их, ствара ведро расположење. Ако у нашој књижевности, било усменој или писаној, поредимо те текстове по броју са логичким текстовима, видећемо да их нема довољно, тачније да су у несразмерном односу. Логичких текстова има много више.

Оно што је специфично код обраде нонсенсних текстова јесте чињеница да са децом треба „изокренути“ текст из нонсенсог садржаја у логични, чиме вежбамо реченицу, затим пажњу и меморију код деце и сл. Тако се на неки начин „мења“ оригинални текст, али то је неопходно када су у питању деца овог узраста. Њима васпитач треба најпре да разјасни појам изокренуто, наопако, наопачке, па тек онда да пређе на читање или казивање нонсенсних садржаја.

Потом, за децу предшколског узраста веома је важан развитак појмова који је скопчан са развитком речника. О томе треба такође да воде рачуна они који врше избор текстова за децу предшколског узраста. Код деце се развијање мишљења креће по релацији од конкретног ка апстрактном, од нејасног ка јасном, од непрецизног ка прецизном, од посебног ка специфичном, од изражавања појма о себи ка општем изражавању лица, од простог ка сложеном, од описа ка дефиницији и сл. Често долази до непознаница и непоимања основних језичких израза, до погрешног расуђивања и ограниченог искуства детета. Разлика између разумевања и схватања речи (језичке компетенције) и моћи коришћења речи (језичке перформансе) смањује се са узрастом. Тако, дете у почетку неће разумети релационе речи које казују односе и ставове (предлози, везници, парикеле), али ће их постепено схватати и њима се коректно слу-

жити на средњем и старијем узрасту. Релационе речи служе за индикацију односа или функција других речи у исказима и ту спадају предлози, везници, заменице, помоћни глаголи, па донекле и бројеви.

Јасно је да васпитач треба да води рачуна и о говорном развоју деце када се одлучује за избор дела која ће им презентовати. Рецимо, за најмлађи узраст треба бирати поетске и прозне текстове у којима је највише именица, из простог разлога што деца најпре прихвате ту категорију речи – *период именованя*. Код деце средњег и старијег узраста треба бирати текстове где се категорија речи реченичних чланова стално и сразмерно шире.

Закључујемо да усклађивање дечјег узраста и текстова из књижевности за децу, пре свега када су у питању деца предшколског узраста, представља веома сложен и одговоран процес, који обухвата неколико чинилаца које треба усагласити. На једној страни је дете (реципијент), на другој уметнички тест, а на трећој *преносилац* текста. Према томе, при избору текстова *преносилац* треба најпре да води рачуна о узрасту детета, о степену његовог целокупног развоја, о његовој језичкој и мисаоној развијености, о естетским донетима изабраног дела, као и о његовој актуелности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Васић, Смиљка. *Говор вашег детињства*, Београд, Завод за издавање уџбеника, 1968.
2. Владисављевић, А. Спасенија. *Говор и језик детињства у развоју*, Београд, Завод за уџбенике, 1995.
3. Вуковић, Ново. *Књижевности за дјецу и омладину*, Никшић, Универзитетска ријеч, 1989.
4. Дотлић, Љубица и Каменов, Емил. *Књижевности у дечјем врџићу*, Нови Сад, Змајеве дечје игре, Одсек за педагогију Филозофског факултета у Новом Саду, 1996.
5. Јовановић, Славица. *Методика развоја говора*, Шабац, Висока школа струковних студија за васпитаче, 2008.
6. Каменов, Емил. *Методика*, Нови Сад, Одсек за педагогију Филозофског факултета у Новом Саду, 1997.
7. Каменов, Емил. *Васпитно-образовни рад у припремној групи дечјег врџића*, Нови Сад, Драгон, 2006.
8. Каменов, Емил. *Основне предшколског програма*, Нови Сад, Драгон, 2007.
9. Марковић, Слободан. „Синкретизам књижевних родова у поемама за децу“, *Браничево*, бр. 1, 2004, стр: 225–231.
10. Матић, Радомир. *Методика развоја говора деце предшколског узраста*, Београд, Нова просвета, 1985.
11. Миленковић, Слађана. *Методика развоја говора*, Сремска Митровица, Виша школа за образовање васпитача, 2006.
12. Обрадовић, Славољуб. „Рецепција песме за децу и смисао игре“, *Наше стварање*, бр. 5, Алексинац, Виша школа за образовање васпитача, 2005, стр: 205–220.
13. *Теорија рецепције у науци о књижевности*, приредила: Душанка Марицки, Београд, Нолит, 1968.
14. Томић, Зорица. *Комуникација и јавности*, Београд, Чигоја штампа, 2004.

Danica RADUNOVIĆ STOLIĆ

CHILDREN AGES AND RECEPTION OF CHILDREN'S LITERATURE

Summary

In this work, we point out that children ages and reception of children's literature are very important processes and that they should be considered by all relevant factors. We

pay special attention to preschool children, because they represent specific recipients of literary text, since they are not readers themselves. So, in that communication channel between writer, text, and reader emerges another factor – teacher or some other adult, as a mediator between literary text and children. Selection of texts must be appropriate for preschool children, which means they should be short and imbued with humor and nonsense.

Key words: literature for children, age, reception, preschool children, teacher, genre, nonsense, humor

◆ Софија КАЛЕЗИЋ

РЕЦЕПЦИЈА РОМАНА ЗА ДЈЕЦУ

САЖЕТАК: У раду моделујемо кратак осврт на литерарно-теоријске и методичко-методолошке предиспозиције развоја романескног литерарног жанра, како на домаћој тако и на страног литерарној сцени. Рад садржи својеврсни пресјек тематско-мотивског и стилско-композиционог спектра дјечјег романа, посматрајући схватање његових примарних квалификатива из перспективе књижевних теоретичара, али и романописаца. Динамизам умјетничког казивања и необични мотивски сплетови истичу се као најпрепознатљивије особине квалитетног романа за дјецу, које умногоме утичу на његову поуздану рецепцију при готово свим узрасним нивоима.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: интерпретација, роман, дјеца, имгинација, маштовитост, рецепција

Романи за дјецу разликују се од романа за одрасле по одређеним својим структурним и умјетничким квалификативима. Готово по правилу, роман за дјецу у композиционом смислу мора бити „пловчан“, не смије бити превише сложен и „дубински“, са компликованим и комплексним фабулативним, мотивским, идејним и осталим сферама. Истовремено, таквом композиционом профилу треба да одговара проблематика која чини фабулативни нуклеус дјела – свијет предметности романа за дјецу мора бити веома богат и разноврстан, ништа мање него што је то случај са романом за одрасле. Он обично обухвата различите међусобно контрастиране стварносне и фиктивне аспекте: однос село – град, добро – зло, доколице – обавезе, равнодушност – љубав, храброст – кукавичлук, непојмљиву реалност